

Irena Pufal-Struzik, Teresa Giza

Wprowadzenie

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 17, 9-14

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WPROWADZENIE

Franz J. Mönks, uznany psycholog zajmujący się problematyką zdolności, wyraził opinię, że wiek XXI ma szansę stać się erą „Ruchu na Rzecz Kształcenia Uczniów Zdolnych” [2004]. W roku 1994 Komitet ds. Kultury i Edukacji Unii Europejskiej przedstawił rekomendacje dla Parlamentu Europejskiego w sprawie edukacji dzieci zdolnych. Aktualne zainteresowanie problematyką zdolności w Europie ukształtowało się na podłożu nowych założeń filozoficznych, według których to dobro rozwojowe jednostek i grup społecznych wymaga, aby identyfikować i wspomagać indywidualne potencjały ludzi.

Argumenty na rzecz rozwijania psychologicznej i pedagogicznej wiedzy o twórczości i zdolnościach ludzi mają swoje źródło w teorii i w praktyce. Istnieją odpowiednie kierunki studiów, przedmioty studiów, podręczniki, liczne publikacje, towarzystwa naukowe, konferencje naukowo-metodyczne czy wreszcie zakłady badawcze. Ta wielość inicjatyw nie może jednak przesłonić zaniedbań [por. Popek 2002, s. 60].

Prezentowany tu tom 17. „Studiów Pedagogicznych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego” zawiera artykuły poświęcone problemom dotyczącym twórczości i zdolności ludzi. Jest pierwszym, jaki ukazuje się po przekształceniu Akademii Świętokrzyskiej w Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego. Rozpoczyna nowy w naszym środowisku – uniwersytecki – etap w rozwoju wiedzy o zdolnościach. Badania z tego zakresu mają w Kielcach długą tradycję. Zapoczątkowane zostały przez prof. dr. hab. Witolda Dobrołowicza, przez wiele lat kierującego Zakładem Psychologii w Wyższej Szkole Pedagogicznej. Zagadnienia dyspozycji twórczych i zdolności zawsze pojawiały się w programach badawczych i w publikacjach pracowników uczelni. Obecnie podejmują tę problematykę pierwsi doktoranci Wydziału Pedagogicznego i Artystycznego.

Wśród autorów są pracownicy Instytutu Pedagogiki i Psychologii reprezentujący różne dyscypliny naukowe: pedagogikę, psychologię, historię oraz filozofię. Jak sądzimy, zaprezentowane w zbiorze wielostronne spojrzenie na problem przez różnych specjalistów może być interesujące dla Czytelnika. W zbiorze ujęte zostały także

prace badaczy z zagranicy, z którymi Instytut współpracuje, oraz zaproszonych osób z innych polskich instytutów i placówek naukowych. Dla niektórych autorów zamieszczonych w tomie tekstów zagadnienia twórczości i zdolności ludzi są głównym problemem ich badań naukowych. Dla pozostałych – stanowią wątek analizowany na marginesie innej dyscypliny, którą zajmują się.

Publikacja obejmuje 18 artykułów, które zostały zamieszczone w 3 częściach.

Część pierwsza tomu: **Z zagadnień edukacji zdolnych** zawiera prace, których autorzy poszukują nowych rozwiązań edukacyjnych, służących w polskiej szkole wychowaniu człowieka kreatywnego, otwartego na zmiany, umiejącego rozwiązywać problemy, wyróżniającego się umiejętnościami twórczego i krytycznego myślenia. Z tekstów w tej części zbioru wynika jednoznacznie, że bez nauczycieli rozumiejących potrzebę wspierania zdolności u dzieci i młodzieży nie jest możliwy do zrealizowania żaden postulat o twórczym wychowaniu i nauczaniu. W pracach przedstawiono ponadto rolę mediów i kontekstu kulturowego w rozwijaniu zdolności uczniów i kształtowaniu postaw twórczych.

Zdzisław Ratajek rozważa zagadnienie kompetencji profesjonalnych nauczycieli w zakresie ich relacji interpersonalnych z uczniami w procesie kształcenia. Na kompetencje te składają się dwie grupy cech – prakseologiczne i psychologiczne. Relacje, o których mowa w artykule, mają wymiar osobotwórczy, wspomagają „potencjał ludzki”. Nauczyciel wnosi w życie ucznia nowe wartości, sprzyjając jego autokreacji. Autor podkreśla, iż o tej autokreacji możemy mówić zarówno w wymiarze rozwoju nauczyciela, jak i rozwoju ucznia.

Larisa M. Mitina – profesor psychologii w Rosyjskiej Akademii Oświaty w Moskwie, gdzie od wielu lat kieruje Zakładem Psychologii Profesjonalnego Rozwoju Osobowości – jest autorką około 200 prac naukowych (w tym 15 monografii) oraz koncepcji profesjonalnego rozwoju nauczyciela, którą tu prezentuje. Autorka wszechstronnie opisuje psychologiczne czynniki, warunki i mechanizmy (dynamikę) rozwoju osobowości nauczyciela, uwzględniając motywacyjne, emocjonalne oraz behawioralne aspekty jej kształtowania się.

Na możliwości wykorzystania modelu kształcenia według planu daltońskiego w twórczej pracy nauczycieli wskazuje **Jiří Prokop** – profesor pedagogiki na Uniwersytecie Karola w Pradze, a zarazem zastępca dyrektora Międzynarodowego Stowarzyszenia Szkół Daltońskich. Współpracuje on z Akademią Świętokrzyską w Kielcach w ramach programu Sokrates-Erazmus. Autor przypomina historię i rozwój planu daltońskiego oraz podstawowe jego zasady opracowane przez Helenę Parkhurst – wolność, współpraca, samodzielność i praca z pensum. Stowarzyszenie Czeskich Daltońskich Szkół funkcjonuje od 1996 roku. Ma swoją siedzibę w Brnie. Tutaj także działa Szkoła Podstawowa Chalabalova, w której pilotażowo realizowane jest nauczanie daltońskie. Wdrożenie elementów planu daltońskiego do pracy szkoły wymaga od nauczycieli wiele inicjatywy, otwartości na zmiany oraz kreatywnego myślenia i działania. W tym upatrywać można warunku sukcesu szkół pilotażowych.

Zagadnienie twórczości nauczycieli **Wanda Dróżka** przedstawia w aspekcie indywidualnego stylu pedagogicznego. Autorka wyróżniła tę kategorię, analizując doświadczenia pedagogiczne w badaniach autobiograficznych nad młodym i średnim pokoleniem nauczycieli, dla których praca w szkole stanowi teren samorealizacji. Indywidualny styl pedagogiczny jest wyrazem indywidualności nauczyciela i pojawia się w kreowaniu swej roli zawodowej. Już samo słowo „styl” – zdaniem W. Dróżki – zawiera informację o próbie kreacji siebie. Rozwijanie indywidualnego stylu pedagogicznego wymaga tych samych warunków, co sprzyjanie aktywności twórczej. Porównując dwa pokolenia nauczycieli, dostrzec można obecnie ograniczenie obszarów aktywności i zaangażowania nauczycieli.

Punktem wyjścia rozważań **Ireny Stańczak** stała się opinia Kazimierza Denka, iż celem kształcenia nie może być wszechstronny, lecz wielostronny rozwój osobowości uczniów. W tym procesie aktywną rolę przyjmują sami uczniowie. W praktyce obserwuje się wiele nieprawidłowości w realizacji celów edukacyjnych założonych w reformie oświatowej z 1999 roku. Wprowadzenie zintegrowanego systemu nauczania stworzyło potencjalnie korzystne warunki dla rozwoju poznawczego dzieci w młodszym wieku szkolnym. Autorka wskazuje na ciekawe propozycje teoretyczne budowy programów dydaktycznych wspierających rozwój.

Inaczej zagadnienie rozwijania zdolności uczniów ujmuje **Barbara Walasek-Jarosz**. Przedmiotem analiz czyni rolę mediów w kształtowaniu postaw twórczych uczniów. Problem rozwija w 4 podstawowych aspektach twórczości: osoby, procesu, środowiska, wytworu. W konkluzji stwierdza, że w wypowiedziach na temat znaczenia mediów w edukacji twórczej jest wiele myślenia życzeniowego i intuicyjnego. W tym zakresie potrzebne są dalsze badania.

Związki kultury popularnej z wychowaniem kreatywnym analizuje **Justyna Dobrowicz**. Przyjmuje ona, że jednostka kreatywna to taka, która posiada pewne potencjalne dyspozycje do twórczości, której zdolności nie zawsze przejawiają się w obiektywnie twórczych dokonaniach. Kreatywność wiązana jest z samorealizacją. Wydawać by się mogło, że kultura współczesna – poprzez swoją bogatą ofertę – sprzyja kreatywności. Tymczasem kultura popularna redukuje autokreację do konsumpcjonizmu. Główne zadanie dla pedagogów – jakie formułuje autorka – wiąże się z odejściem od zasad reprodukcji kultury na rzecz myślenia krytycznego.

W filozoficznym tekście **Janusza Sytnik-Czetwertyńskiego** czytamy, iż człowiek praktycznie niczego nie tworzy samodzielnie. Odkrywanie umiejętności jest zawsze dziełem grupy, doświadczeniem kolejnych pokoleń, zaś fenomen odkrycia grupowego jest możliwy wyłącznie dzięki transmisji kulturowej. Wyjątkową rolę odgrywają w niej miłość i wyobraźnia. Miłość kształtuje kategorie wspólnoty i wymaga od osoby ciągłego doskonalenia władz poznawczych, nie jest jednak niemożliwa bez udziału wyobraźni, która jest energią poruszającą naszą intuicję. Miłość wraz z wyobraźnią pomagają rozumieć intencjonalność działań innych ludzi, co stanowi fundament poznania kulturowego.

Tę część zbioru kończą 2 artykuły napisane przez historyków oświaty i wychowania. **Marzena Pękowska** podejmuje problem twórczości naukowej i działalności popularyzatorskiej nauczycieli szkół kształcących głuchoniemych na przełomie XIX i XX wieku. Analizuje wybrane prace nauczycieli polskich z Warszawy i Lwowa, jakie wówczas się ukazały. Te publikacje – zdaniem autorki – przyczyniły się do tworzenia naukowych podstaw pedagogiki specjalnej. Intelktualne i społeczne aspekty roli zawodowej nauczyciela w przeszłości ukazuje **Ewa Kula**. Pisze o nauczycielach, że przejawiali postawę twórczą w pracy, przyczyniając się do upowszechnienia wiedzy i technologii rolniczej w szczególnie trudnych dla Polski czasach historycznych – okresie Królestwa Polskiego doby międzypowstaniowej. Zaprezentowany w artykule dorobek nauczycieli świadczy o rozległości ich zainteresowań naukowych.

Część druga tomu: *Psychologiczne aspekty twórczości i zdolności* zawiera prace o charakterze teoretycznym, które dotyczą twórczego procesu, a w nim roli intuicji, stymulacji twórczej aktywności w środowisku rodzinnym, problemów osobowości zdolnych i twórczych jednostek oraz zdolności do pracy umysłowej.

Zagadnienia intuicji i procesu decyzyjnego dotychczas w małym stopniu były przedmiotem badania w naukach psychologiczno-pedagogicznych, dlatego też bardzo aktualny jest artykuł **Witolda Dobrołowicza**, adresowany przede wszystkim do psychologów i pedagogów. Przesłaniem autora jest teza, że dla potrzeb analizy procesów twórczych przydatna jest decyzja intuicyjna, bo w każdym celowym zachowaniu człowieka, a szczególnie w rozwiązywaniu nowych i trudnych problemów (wymagających twórczych rozwiązań) konieczne jest podejmowanie decyzji. Odwołując się do licznych przykładów, uzasadnia on znaczenie zgłębienia tajników procesu decyzyjnego dla postępów w badaniu twórczości.

Rolę środowiska rodzinnego w twórczości traktowanej jako fenomen, wynikający z interakcji podmiotowych cech twórcy z zewnętrznymi, społecznymi warunkami jego funkcjonowania, przedstawia **Grażyna Mendecka**. Autorka podkreśla, że członkowie rodziny, którzy dostarczają jednostce wielu doświadczeń o znaczącej roli w stymulowaniu jej twórczej aktywności (poczucie wolności, tożsamości, integracji wewnętrznej, samorealizacji i autonomii) współdecydują o tym, czy jednostka poczuje się podmiotem kreacji.

Irena Pufal-Struzik analizuje skomplikowane twórcze JA uzdolnionych osób, które – mimo bogatej i wszechstronnej osobowości – często przeżywają trudności w sferze emocjonalnej i w życiu społecznym. Autorka wskazuje przyczyny problemów rozwojowych, kosztów emocjonalnych, jakie dotyczą zdolnej młodzieży próbującej pogodzić proces kształtowania własnej tożsamości z rozwojem potencjału intelektualnego (silna i długotrwała intelektualna i emocjonalna frustracja, blokowanie rozwoju twórczego i niezależnego „ja”). Autorka przypomina, że dla zrozumienia wskazanych problemów osobowości zdolnych i twórczych jednostek niezbędne jest potraktowanie jej jako mnogości często przeciwstawnych cech. Wprawdzie kreatywne jednostki posiadają szczególną zdolność integrowania w swojej osobowości szerokiego spektrum ludzkich właściwości psychicznych, to jednak zintensyfikowa-

ne dążenie do tożsamości, autonomii, intymności i do osobistego sukcesu może wzmocnić u uzdolnionych poczucie odstawania od grupy rówieśniczej a nawet alienacji.

Artykuł **Pawła Biłousa** traktuje o zdolności do pracy umysłowej jako – jego zdaniem – najważniejszej ze zdolności ogólnych człowieka. W pracy zdefiniowano pojęcie zdolności do pracy umysłowej, określono jego strukturę psychologiczną, dynamikę oraz sposoby i narzędzia diagnozowania. Pokazano praktyczne znaczenie zdolności do pracy umysłowej dla efektywności poznawczego funkcjonowania człowieka na różnych etapach rozwoju.

W części trzeciej tomu: *Z badań nad zdolnościami i twórczością* zamieszczono artykuły, których autorzy powołują się na wyniki własnych badań empirycznych. Ich tematyka dotyczy odległych od siebie zagadnień: dysfunkcjonalności szkoły, zabawy dziecięcej, aktywności twórczej sportowców oraz zaburzeń autystycznych i świadczy zarazem o tym, jak szeroka jest dziedzina poznania fenomenu zdolności i twórczości człowieka.

Problemy edukacji uczniów zdolnych w warunkach typowej szkoły podejmuje **Teresa Giza**. Do licznych krytycznych uwag, jakie odnoszone są do szkół, autorka dodaje następne – obszar pracy z uczniami zdolnymi jest dziedziną dużych zaniedbań i zaniechań. Z badań własnych, które są w artykule przytoczone, wynika, że szkoły pogłębiają zróżnicowanie społeczne poprzez procesy selekcji uczniów zdolnych, wyłaniając do elit dzieci z rodzin o wysokim statusie społecznym.

Wyniki badań, które zawiera praca **Agnieszki Lasoty**, pokazują, że dziecięca zabawa może być stymulatorem twórczego myślenia i zapowiedzią twórczości w późniejszym okresie. Na podstawie własnych badań autorka udowadnia, iż zabawy symboliczne dzieci w wieku 2,5 lat mogą już mieć charakter twórczy, ponieważ dzieci potrafią używać w tego typu zabawie wielu przedmiotów zastępczych, co wymaga od nich wykorzystywania twórczej wyobraźni.

O zdolnościach twórczych sportowców, którzy z pasją oddają się tej formie aktywności i która nadaje sens ich życiu, pisze **Aldona Litwińska**. Zaprezentowane w pracy wyniki badań tej autorki pokazują, iż odmienne dyscypliny sportowe (wspinaczka wysokogórska, spadochroniarstwo i lekkoatletyka) w różnym stopniu sprzyjają aktywności twórczej i prezentacji postaw twórczych. Analizowane dyscypliny należą do sportów indywidualnych, różnią się jednak między sobą pod względem cech, które – jej zdaniem – mogą mieć wpływ na poziom twórczości osób je uprawiających.

Specyfikę funkcjonowania poznawczego chłopca z zaburzeniami autystycznymi prezentują w artykule **Agnieszka Mazur** i **Izabela Chojnowska-Ćwiąkała**. Zwykle u osób z autyzmem, w związku z deficytem teorii umysłu, występują zaburzenia w zakresie tworzenia i posługiwania się umysłową koncepcją, która umożliwiałaby odczytywanie stanów umysłu innych osób oraz przewidywanie na ich podstawie zachowania. Osoby autystyczne mają poważnie upośledzoną zdolność do rozumienia stanów psychicznych, takich jak przekonania i myślenie, oraz rozpoznawania ich wpływu na zachowanie. W pracy znajdujemy przykłady oryginalnych sformułowań językowych chłopca, a także typową w zaburzeniach autystycznych umiejętność wybiór-

czej koncentracji uwagi na pojedynczych aspektach sytuacji bodźcowej, co w odniesieniu do teorii umysłu, zgodnie z koncepcją Frith [1989], można interpretować w kategoriach deficytu poznawczego, polegającego na niezdolności znajdowania kontekstu łączącego oderwane informacje.

Publikacja jest skierowana do kręgu specjalistów z zakresu pedagogiki oraz psychologii twórczości i zdolności. Drugą grupą odbiorców są studenci. Rekomendujemy książkę dla potrzeb studiowania przedmiotów z grupy nauk społecznych na różnych kierunkach studiów. Chcemy skierować uwagę studentów oraz praktyków nauczycieli i wychowawców na rozwijanie w sobie i u podopiecznych zdolności oraz twórczych postaw potrzebnych w rozwiązywaniu różnorodnych problemów, z jakimi styka się człowiek w życiu. W realizacji tego zadania niezbędna jest pełna świadomość osób i instytucji odpowiedzialnych za politykę oświatową o roli jednostek twórczych we współczesnym społeczeństwie. Pracę adresujemy także do szerokiego grona odbiorców, których łączy dążenie do twórczego spojrzenia na siebie i na świat.

Jako redaktorzy tego tomu wyrażamy przekonanie, że dzięki prezentowanym tu pracom rozwijana jest teoretyczna wiedza psychologiczna i pedagogiczna o zdolnościach ludzi. Pragniemy serdecznie podziękować autorom tekstów za zainteresowanie naszym projektem i życzliwą współpracę. Szczególne podziękowania składamy prof. dr. hab. Janowi Łaszczykowi z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie za przygotowanie recenzji prezentowanej książki.

*Irena Pufal-Struzik
Teresa Giza*